

Förslag till nationell strategi för ett bildat samhälle

Folkbildningen som samhällsbärande struktur

Arete – folkbildningens och pedagogikens tankesmedja
2026

1. Förord

Arete – folkbildningens och pedagogikens tankesmedja – lämnar härmed sitt förslag till en nationell strategi för ett bildat samhälle.

Folkbildningen är en av Sveriges mest framgångsrika samhällsinnovationer. I en tid alltmer präglad av arbetslöshet, sociala orättvisor, teknologisk omvandling, växande utanförskap och marginalisering behövs den mer än någonsin.

Detta dokument visar hur folkbildningen återigen kan vara en central del av Sveriges framtidsstrategi – inte bara för demokrati och hälsa, utan för att bygga ett samhälle med motståndskraft, trygghet och mening i både fredstid och kris. Detta har skett tidigare: efter folkbildningsutredningen 1924 samlades hela det politiska fältet bakom folkbildningen, som blev en stark kraft i att forma den svenska demokratin. Samma rörelse behövs nu igen. Men vad är då folkbildning?

Folkbildning är en samhällsgemensam bildning som ger ett konkret uttryck för en grundläggande demokratisk princip: att ett välmående samhälle är ett inkluderande samhälle där alla, efter sina förutsättningar, bjuds in att delta i samhällsbygget. Folket i folkbildning är med andra ord ett uttryck för olikhet och variation snarare än enhetlighet. Det är också därför som folkbildning utgör kärnan i varje demokratiskt samhälle.

2. Bakgrund och utmaningar i vår tid

Sverige står inför flera och parallella omställningar:

- **En social omställning** där arbetslöshet, psykisk ohälsa, ensamhet och gängrekrytering ökar i takt med att traditionella gemenskaper försvagas.
- **En teknologisk omställning** där artificiell intelligens, automation och maskinläring snabbt förändrar arbetsliv, kunskap, kultur och demokratiska processer.
- **En klimatomställning** grundad i demokratiska värderingar, där både enskilda medborgare och samhällsbärande strukturer behöver fortlöpande bildning i hållbara metoder och tekniker såväl som hållbara levnadssätt.

Därutöver finns en fjärde, ofta underskattad omställning: den ekonomiska strukturen.

I dagens ekonomiska modell innebär en mycket hög sysselsättningsgrad ofta ökat inflationstryck, vilket aktiverar Riksbankens räntehöjningar. Det gör att full sysselsättning inte alltid är förenlig med stabilitet inom nuvarande ramverk. Arbetsmarknaden kan därmed inte längre ensam bära samhällets behov av delaktighet, mening och gemenskap.

Konsekvensen är ett permanent utanförskap som systemeffekt, inte ett resultat av individers bristande ambition. När arbete inte längre kan garantera allas plats i samhället måste andra strukturer ta ansvar. I en tid där automatisering och digitala ekosystem omformar både arbete och tänkande blir frågor om mening, etik och sammanhang avgörande.

Ungdomskriminalitet är därför inte enbart ett polisiärt problem, utan ett bildningsproblem, sprunget ur brist på språk, delaktighet och värdighet. Här kan folkbildningen fungera som en bärande samhällsstruktur: ge unga mening innan kriminaliteten gör det, och erbjuda vuxna och seniorer tillhörighet när arbetsmarknaden inte längre förmår eller bör göra detta.

3. Folkbildningens roll i omställningen

Folkbildningen är samhällets demokratiska, etiska och sociala beredskap. Den ger människor möjlighet att förstå, tolka och påverka sin samtid – teknologiskt, socialt och moraliskt – också när traditionella strukturer inte förmår inkludera alla.

I ett ekonomiskt system där inte alla kan erbjudas stabilt lönearbete framträder folkbildningen som ett tredje alternativ – väsensskilt från både arbete och arbetsmarknadsåtgärd. Där arbetsmarknadsåtgärden mäter människan mot hennes anställningsbarhet och ytterst syftar till återgång i arbete, ställer folkbildningen inga sådana

krav. Den fyller de funktioner arbetet historiskt har gett – att tillhöra, att utvecklas, att få bidra – men gör det på egna villkor och utan att underordna sig arbetsmarknadens måttstock.

I en tid av AI, desinformation och våldsbejakande extremism behövs bildningens långsamma men klagörande språk. Folkbildningen rustar människor med kritiskt tänkande, digital kompetens, etiskt omdöme och gemenskap. Den kan vara ett fredsprojekt, ett trygghetsprojekt och ett beredskapsprojekt – och en stabiliserande kraft när arbetsmarknaden inte längre kan fungera som den huvudsakliga inkluderande mekanismen. När folkbildningen finns närvarande i hela landet, genom folkhögskolor, studieförbund, bibliotek och kulturhus, utgör den en infrastruktur för social stabilitet och civil resiliens. I kris och konflikt kan dessa institutioner fungera som samhällets kognitiva och demokratiska skyddsnät: platser där människor samlas, informeras, lär sig och organiserar sig.

4. Målbild: Ett bildat samhälle

Målet är att göra Sverige till världens mest bildade land – ett land där arbete och bildning erkänns som likvärdiga men olikartade sätt att delta, och där bildning stärker trygghet, sammanhållning och beredskap.

Ett bildat samhälle kännetecknas av:

1. kritiskt och självständigt tänkande,
2. social och kulturell delaktighet,
3. digital och etisk kompetens,
4. mellanmännisklig tillit,
5. aktivt åldrande och livslång bildning,
6. robusta bildningsinstitutioner som en del av civilförsvaret,
7. värdighet och delaktighet även utanför traditionellt lönearbete.

5. Grundprinciper

Fritt och frivilligt – folkbildningens demokratiska kärna

Begreppet ”fritt och frivilligt” är inte nytt. Det användes redan av 1924 års folkbildningsutredning, vars betänkande bar titeln *det fria och frivilliga folkbildningsarbetet*. Men det var i 1944 års folkbildningsutredning som principen fick sin verkliga tyngd och sin demokratiska laddning. Den utredningen tillkom mitt under det andra världskriget, samtidigt som de auktoritära rörelserna var som starkast i övriga Europa, och dess betoning på folkbildningens uppgift som *demokratisk fostran* var ett medvetet svar på totalitarismen. Folkbildningsarbetet, slog utredningen fast, är fritt och frivilligt: fritt i förhållande till staten och oberoende av arbetsgivare, donatorer och institutioner av konfessionell eller politisk art – och frivilligheten är tecknet på folkets kulturella fullmyndighet, att bildningsarbetet bärs av människorna själva. Ett samhälle som låter människor bilda sig fritt, på egna villkor och utan tvång, bygger ett annat slags medborgare än det som dresserar sina undersåtar uppifrån. Friheten har här två sidor. Den ena är frihet *från* – frihet från statlig detaljstyrning, från arbetsgivares och institutioners kontroll, från konfessionella och partipolitiska dikteringar av innehållet. Den andra, och djupare, är frihet *till* – rätten att delta i utformningen av sitt eget lärande, att söka det man ännu inte vet, att tillsammans med andra ta ställning till frågor om ett gott liv. Frivilligheten är inte en eftergift eller en frånvaro av krav. Den är tecknet på folkets kulturella fullmyndighet: att bildningsarbetet bärs av människorna själva och inte av någon ovanför dem.

Detta är också vad som skiljer folkbildning från dressyr. En arbetsmarknadslogik som gör all aktivitet mätbar mot anställningsbarhet disciplinerar inte främst genom öppet tvång, utan genom att definiera vad som är värt något – och därmed göra den som står utanför arbetet

till någon som ständigt måste rättfärdiga sin existens. Folkbildningen är inte en mildare form av sådan aktivering. Den är ett tredje alternativ, väsensskilt från både arbete och arbetsmarknadsåtgärd: här följs verksamheten upp på det sätt den alltid har följts upp, genom närvaro och deltagande. Den som deltar i en studiecirkel eller en folkhögskolekurs är där, ingår i den gemensamma processen, bidrar till och formas av mötet med andra – och mer än så krävs inte. Detta är ingen administrativ slentrian, utan en direkt följd av bildningsprincipen själv. Bildning kan inte mätas mot ett externt mål utan att upphöra att vara bildning, eftersom dess innersta väsen är att vara öppen, att söka det man ännu inte vet, att ägas av deltagaren själv. Just därför är närvaron den enda form av uppföljning som är förenlig med frivilligheten. En bildningslön ska följa denna princip och ingen annan: samma uppföljning som redan gäller i studiecirkeln och på folkhögskolan, aldrig en rapportering mot anställningsbarhet. Värdet av en människas strävan avgörs inte av arbetsmarknaden, utan av människan själv i gemenskap med andra. Att slå vakt om frivilligheten är därför inte att försvara en historisk relik. Det är att hålla fast vid den enda grund på vilken bildning kan vara emanciperande snarare än formande, myndiggörande snarare än anpassande.

Av detta följer strategins grundprinciper:

8. **Bildning som medborgarrätt** – alla ska ha reell tillgång till livslång bildning.
9. **Bildning som ett eget sätt att delta** – folkbildningen erkänns inte som en arbetsmarknadsåtgärd bland andra, utan som ett tredje, likvärdigt sätt att bidra till och tillhöra samhället, vid sidan av arbete och utan krav på återgång i arbete.
10. **Armslängds avstånd till politiken** – staten finansierar men styr inte innehållet.
11. **Förtroende före kontroll** – kollegial kvalitet snarare än byråkratisk detaljstyrning.
12. **Likvärdighet och tillgänglighet** – resurser till de med störst behov.
13. **Bildning som teknologisk orienteringsförmåga** – att förstå teknikens roll i människans liv.
14. **Bildning som samhällsberedskap** – kunskap och kultur som grund för trygghet, försvarsvilja och gemenskap.

6. Strategins huvudkomponenter

15. **Livslångt bildningskonto** – varje vuxen ges 1,5–2 års bildningstid att använda flexibelt under livet.
16. **Bildningslön** – en trygg ersättning för den som ägnar sig åt bildning när arbete inte är möjligt. Bildningslönen är ett erbjudande, inte ett villkor: ingen tvingas in i bildning, och bildningslönen ersätter inte andra trygghetssystem utan står som ett eget alternativ vid sidan av dem.
17. **Lokala bildningsnav** – folkhögskola, bibliotek och kulturhus i samverkan.
18. **Socialt viktad finansiering** – mer resurser till grupper med störst behov.
19. **Kollegial kvalitetssäkring** – återkommande ömsesidig granskning mellan skolor.
20. **Folkbildning för seniorer** – motverkar ensamhet och stärker hälsa och livslust.
21. **Digital och AI-relaterad folkbildning** – stärker förståelsen för teknik, etik och samhällsansvar.
22. **Ungdoms- och trygghetsprogram** – bildningsspår för unga i riskzon, mentorskap och gemenskapsbygge i samverkan med civilsamhälle och kommuner.
23. **Kultur och bildning som civilförsvar** – utbildning för informationsresiliens, kritiskt tänkande och lokal organisering vid kris.

7. Genomförande och styrning

Strategin genomförs i tre faser över tio år:

- **Fas 1 – Pilot (år 1–2):** 6 regioner, 10 000 nya platser, test av bildningslön, AI-bildning och trygghetsinriktade ungdomsprogram.

- **Fas 2 – Skolning (år 3–5):** nationell utrullning, digital plattform och regionala bildningsnav med sociala och säkerhetsmässiga funktioner.
- **Fas 3 – Mognad (år 6–10):** lagfäst bildningsrätt, integrerad AI-etik, beredskapsutbildning och folkbildning som civilsamhällelig infrastruktur.

Folkbildningsrådet får utökat mandat för socialt viktad finansiering, digital inkludering, civilsamhällesstöd och etisk vägledning.

8. Ekonomiska konsekvenser

I och med att arbetsmarknaden inte längre kan inkludera alla, och full sysselsättning inte alltid är förenlig med ekonomisk stabilitet, blir investeringar i livslång bildning en nödvändig social infrastruktur – inte en kostnadspost.

Kostnaden uppskattas till 0,3–0,5 % av BNP vid fullt genomförande. Finansiering sker genom omfördelning av arbetsmarknadsåtgärder, sociala stöd och teknikrelaterade kompetensprogram. Investeringen skapar samhällsnytta genom:

- minskad kriminalitet och ohälsa,
- ökad tillit och samhällsstabilitet,
- starkare demokratisk motståndskraft och delaktighet,
- förbättrad krisberedskap och kulturell sammanhållning.

9. Förväntade samhällseffekter

24. **Minskad gängrekrytering** genom meningsfulla alternativ, gemenskap och mentorskap.
25. **Demokratisk resiliens i AI-tidsåldern** – rustade medborgare med källkritisk och etisk kompetens.
26. **Social sammanhållning** – fler möten mellan grupper, starkare lokalsamhällen och minskad känsla av utanförskap i en tid då arbetsmarknaden inte längre inkluderar alla.
27. **Bättre hälsa och livskvalitet** – minskad psykisk ohälsa och ensamhet.
28. **Aktivt åldrande** – seniorer delaktiga som mentorer och medskapare.
29. **Kulturell vitalitet** – levande konst, samtal och medborgarskap.
30. **Civil beredskap och försvarsvilja** – bildningsinstitutioner som demokratisk infrastruktur i kris.

10. Förslag till beslut

31. Att regeringen fastställer en nationell strategi för ett bildat samhälle.
32. Att ett livslångt bildningskonto införs för alla vuxna.
33. Att en bildningslön etableras som trygg ersättningsform.
34. Att lokala bildningsnav byggs i varje kommun.
35. Att Folkbildningsrådet ges utökat uppdrag för socialt viktad finansiering och etisk digital bildning.
36. Att folkbildningen ges ansvar för att stärka samhällets teknologiska och etiska orienteringsförmåga i AI-tidsåldern.
37. Att folkbildningen erkänns som en del av Sveriges civila beredskap och som en långsiktig social strategi mot kriminalitet och våldsbejakande extremism.